

NAJPÔSOBIVEJŠIE HISTORICKÉ KNIŽNICE NA SLOVENSKU

MGR. DANA CHALUPEKOVÁ

Historical book collections, which are deposited in the territory Slovakia, include individual holdings as well as rich collections of old and rare documents. These collections significantly document the level of education and cultural development in our territory over the centuries, thus representing a significant part of our intangible (spiritual) but, considering its artistic value also tangible cultural heritage. The contribution presents eight selected historical libraries in Slovakia in terms of their history and present, which comprise all types of historical libraries (aristocratic, ecclesiastical, personal, school, and societies' libraries) and territorially covers various parts of Slovakia. The author aims to contribute to the enhancement of this segment of the cultural heritage and to raise awareness of it, and, last but not least, to provide information about the institutions that manage, protect and make the collections accessible.

Keywords: historical libraries; history of book culture; old and rare documents; aristocratic libraries; ecclesiastical libraries; personal libraries; school libraries; societies' libraries

 dana.chalupekova@fhv.uniza.sk

 Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva
Fakulta humanitných vied
Univerzitná 8215/1
010 23 Žilina

 <https://kmkd.fhv.uniza.sk>

ÚVOD

Historické knižné fondy, ktoré sa na území Slovenska nachádzajú vo forme zbierok či jednotlivín, významne dokumentujú úroveň vzdelanosti a kultúrneho vývoja na našom území v určitom historickom období. V minulosti sa obyvatelia Slovenska stretli s písmom a knihou vďaka západoeurópskym misi-onárom, ktorí navštívili vtedy ešte pohanské obyva-telstvo. Kniha sa stala súčasťou kultúrneho vývoja aj vďaka Konštantínovej a Metodovej misii.

Prvé zbierky kníh evidujeme na Slovensku už od 12. storočia. Ide predovšetkým o chrámové zbierky (napríklad Levoča, spišská a bratislavská knižnica, kartuziánsky kláštor na Skale útočišťa so skriptó-riom). Až do vzniku tlačiarne na Slovensku sa potreby čitateľov/zberateľov saturevali najmä dovozom kníh zo zahraničia. V 16. storočí začali na našom území pôsobiť „kočovní/putovní tlačiarne“ (Šintava, Komjati-ce, Hlohovec) a svoju činnosť rozbiehajú aj regulárne kamenné tlačiarne (Košice, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bardejov). S ich rozmachom, ako aj vydá-vaním diel úzko súvisia zberateľské aktivity a vznik knižníc, najmä rodových, cirkevných a školských, ale, samozrejme, vzniklo aj niekoľko desiatok osobných knižníc. V období osvietenstva niektoré reformy ci-sára Jozefa II. zastavili mohutný rozmach kláštorných knižníc. Vydanie Tolerančného patentu v roku 1781 podnietilo užšiu spoluprácu katolíkov a evanjelikov v literárnej a kultúrnej oblasti, čo malo za následok dostupnosť vzdelávania pre široké ľudové vrstvy. V tomto období začínajú pôsobiť rôzne vzdelávacie spolky, ktorých prirodzenou činnosťou bolo aj budovanie spolkových knižníc. Posledná štvrtina 18. a začiatok 19. storočia sa niesla v znamení vplyvu francúzskej revolúcie, výsledkom bolo zhromažďova-nie príslušnej literatúry, a tak vzniklo aj niekoľko zau-jímavých šľachtických knižníc. V 19. storočí eviduje-me aj snahy o koncentráciu a úplnosť čisto slovenskej knižnej produkcie od najstarších čias po súčasnosť, čo dokumentujú aj osobné knižnice Michala Rešetku, Martina Hamuljaka či Vavrinca Čaploviča. Cieľom snáh bolo dokázať kultúrne ambície i starobylosť slo-venského národa. 20. storočie znamenalo útlm vo vývoji klasických historických knižníc. Prispela k tomu progresivita knižnej produkcie, modernizácia typografických techník a relatívne väčšia možnosť získavania tlačných publikácií. Okrem toho rok 1918 znamenal množstvo zmien v hospodárskej, politickej a kultúrnej štruktúre Európy, čo sa dotklo aj územia terajšej Slovenskej republiky. V tej dobe bolo množ-

stvo vzácných celkov alebo ich častí prevezených do zahraničia, odkiaľ sa už nikdy nevrátili. Spolo-čensko-politické pomery po druhej svetovej vojne a nepochopenie historického významu a kultúrnej hodnoty historických knižných fondov zapríčinili, že množstvo dokumentov s výraznou obsahovou a umeleckou hodnotou sa stratilo v nenávratne (Sabov a kol., 2001, s. 8 – 11). Najmä päťdesiate roky 20. storočia boli pre historické knižné fondy čiernym obdobím. Po poštátnení majetkov cirkvi a šľachty boli ich knižnice, často budované niekoľko storočí, sved-kami nevidaného barbarstva. Narušenie ich kontinui-ty (zvozmi), obsahu (vyberaním najcennejších tlačí a rukopisov) a v mnohých prípadoch aj fyzická likvidá-cia mali za následok výrazné ochudobnenie národné-ho kultúrneho dedičstva. Legislatívne zastaviť tento proces sa sčasti podarilo Matici slovenskej v apríli v roku 1954. Jej snahy o starostlivosť a ochranu historických pamiatok knižného typu vyústili a boli podporené zákonom SNR o Matici slovenskej, ktoré-ho časť sa venovala tejto problematike. Najvýznam-nejším krokom v oblasti práce s fondom historických dokumentov bol celoslovenský pasportizačný súpis uskutočnený v druhej polovici osemdesiatych rokov. Zabezpečenie základného evidenčného spracovania doposiaľ nespracovaných fondov, mechanickej očisty dokumentov a ich uloženie do vyhovujúceho prostre-dia následne umožnil najmä zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach a príslušná vyhláška. Zákon riešil *oblasť ochrany vzácných historických knižníc a jednot-livín, a to nielen z hľadiska ich vývozu do zahraničia, ale aj v súvislosti s dopĺňaním domácich knižníc a ich pohybom na našom území*“ (Sabov a kol., 2001, s. 6 – 7). V súčasnosti je ochrana historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov práv-ne ošetrená v zákone č. 126/2015 Z. z. o knižniciach.

Každá národná kultúra sa usiluje primeraným spôsobom zachovať, interpretovať a využívať písomné kultúrne dedičstvo zhromaždené v knižniciach, archí-voch, múzeách alebo u jednotlivcov. V príspevku sme sa rozhodli predstaviť osem zaujímavých historických knižníc vyhlásených v intenciách knižničného záko-na za historické knižné fondy. Ponúkame možnosť nahliadnuť do ich histórie a súčasnosti, pričom sme sa snažili zachytiť všetky typy historických knižníc (šľach-tické, cirkevné, osobné, spolkové a školské) a územne pokryť rozličné časti Slovenska. Veríme, že sa nám podarí prispieť k zveladeniu a prezentácii tejto súčas-ti nášho kultúrneho dedičstva, zvýšiť povedomie o ňom a v neposlednom rade podať informáciu aj o inštitúci-ách, ktoré ho spravujú, ochraňujú a sprístupňujú.

APONIOVSKÁ KNIŽNICA – BIBLIOTHECA APPONIANA OPONICE

Interiér Aponiovskej knižnice. Zdroj: Slovenská národná knižnica v Martine

Gróf Anton Juraj Aponi (1751 – 1817), milovník a zberateľ kníh, založil v roku 1774 knižnicu vo Viedni. Na usporiadanie a obsahový profil si vybral jezuitu Augustína Michelazziho, ktorý bol aj autorom prvých, dodnes zachovaných katalógov knižnice. V roku 1817 zdedil knižnicu po Antonovi Jurajovi jeho prostredný syn Anton Aponi (1782 – 1852), majiteľ oponického panstva a kariérny diplomat v Paríži, Londýne a Ríme. Po odbornej stránke ju zveril knihovníkovi Karolovi Antonovi Gruberovi, ktorý zaviedol jej nový katalogizačný systém. Grófovi navrhol, aby knižnicu preniesol do Uhorska do Maierhofu v Bratislave. V rokoch 1818 – 1819 bola časť knižnice pre nedostatok priestorov rozpredaná na dražbe vo Viedni a 13. júna 1827 bol na Kozej ulici v Bratislave otvorený novopostavený palác, do ktorého dal gróf Anton Aponi previezť z Viedne celý fond knižnice. V rokoch 1827 – 1846 slúžila budova paláca ako prvá verejná knižnica v Uhorsku. Motto na priečelí paláca *Literis in patria Avgendis* (Na zveladenie učnosti vo vlasti) s rodovým erbom bolo naplnené aj vydaním knižky s názvom *Collectio Monumentorum quae in memoriam Bibliothecae Apponianaе custodita sunt*, ktorej editorom bol Gruber. Prírastky prichádzali pravidelne aj z Londýna. Z Ruska si na adresu knižnice nechávali posilať slovanskú literatúru aj štúrovci. Po odchode Grubera do penzie sa gróf Aponi rozhodol knižnicu presťahovať na rodinný majetok do Oponíc, kde na tento účel pristavil ku kaštielu nové krídlo. Po smrti posledného majiteľa oponického panstva Henricha Aponiho (1885 – 1935) prešla knižnica do rúk grófa Károliho ako náhrada za dlhy Aponiovcov. Károli však nemal o zachovanie knižnice profesionálny ani emotívny záujem. Počas komunistického režimu slúžil kaštieľ ako obilná sýpka, v ktorej bolo osem rokov uskladnené obilie spolu s knihami. V rokoch 1956 – 1958 františkán a politický väzeň Vševlad Jozef Gajdoš z poverenia Matice slovenskej skatalogizoval a očistil knižnicu, čím ju zachránil pred likvidáciou (Sabov a kol. 2001, s. 13 – 18). Knižnica bola v roku 1972 premiestnená do depozitov Matice slovenskej v Martine a jej interiér bol spálený v parku kaštiela. Súčasťou depozitu Slovenskej národnej knižnice sa knižnica stala v 90. rokoch 20. storočia. V rokoch 2007 – 2011 bol kaštieľ v Oponiciach zrekonštruovaný spolu s knižnicou a po dohode so Slovenskou národnou knižnicou bola podpísaná zmluva o znovunavrátení knižnice do priestorov kaštiela (Knižnica, n. d.).

Knižnica obsahuje 7 507 titulov, ktoré reprezentujú až 15 042 knižničných jednotiek. Tituly môžeme zaradiť do 17 vedných disciplín a 31 tematických skupín a boli vydané v 12 jazykoch. Nachádzajú sa tu vzácne diela s datovaním od roku 1515 do roku 1940. Knižnica vlastní viaceré vzácne vydania diel Macchiavelliho, Petrarca, Giordana Bruna, Galileiho, Da Vinciho, Dumasa, Balzaca, Newtona, Linného a mnohých ďalších (Sabov a kol., 2001, s. 13 – 18).

HISTORICKÁ KNIŽNICA MÚZEA BETLIAR

Interiér knižnice v Betliari. Zdroj: Múzeum Betliar

Knižnicu začal budovať gróf Leopold Andráši (1767 – 1824) po roku 1792. Po zanechaní vojenskej dráhy sa utiahol na svoj betliarsky veľkostatok a následne sa začal venovať hospodárstvu, vede a umeniu. Slávnostné otvorenie knižnice v okrúhlej rotunde, ktorú dal Leopold vybudovať v areáli panstva s týmto cieľom, sa uskutočnilo v roku 1816. V čase založenia obsahovala **565** zväzkov, avšak pravidelným dopĺňaním sa stala jednou z najznámejších v Uhorsku. Najväčšiu časť historickej knižnice darovali Andrášiovci Széchényiho knižnici v Budapešti. Prostredníctvom grófa Gejzu Andrášiho (1856 – 1938) bola po roku 1909 prebudovaná galéria na druhom poschodí kaštieľa na špeciálne upravenú miestnosť, do ktorej bola knižnica premiestnená. Osvetlenie knižnice je riešené sklenenou strechou, ktorou preniká prirodzené denné svetlo. V tejto miestnosti je knižničný fond uložený dodnes. V roku 1945 bol majetok Andrášiovcov spolu s knižnicou dekrétom prezidenta republiky skonfiškovaný a prešiel do správy štátu, pod správu Lesného závodu v Betliari. V roku 1947 Oľga Wagnerová spracovala inventár knižnice, išlo o prvé zistenie rozsahu fondu historickej andrášiovskej knižnice. Súpis je abecedným katalógom fondu a obsahuje bibliografické informácie o **12 664** knižničných jednotkách. V roku 1953 prešiel kaštieľ so svojim zbierkovým fondom vrátane knižnice pod správu Národnej kultúrnej komisie pre Slovensko ako Štátny kultúrny majetok so sídlom v Betliari. S triedením fondu knižnice podľa smerníc pre správu zbierok v múzeách a galériách sa začalo v roku 1971. Činnosťou bol poverený Gejza Erdélyi. Jednotlivé zväzky spracoval na úrovni katalogizačných lístkov. Tie sa začali do podoby prírastkových kníh spracovávať v roku 1972. Do roku 1983 je v štyroch prírastkových knižkách zapísaných **14 164** zväzkov kníh a časopisov. V roku 1985 bol kaštieľ vládou SSR vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. Súčasťou špecializovanej expozície kaštieľa je aj historická knižnica.

V knižnici evidujeme diela od 16. po 20. storočie, ale i tri prvotlače od roku 1486 do roku 1499. Jazyková skladba fondu je rôznorodá, knihy sú napísané vo viac ako desiatich jazykoch. Tematické zastúpenie je širokospektrálne, nachádza sa tu najmä prírodovedná, historická, technická, teologická a lekárska literatúra (Sabov a kol., 2001, s. 107 – 112).

HISTORICKÁ KNIŽNICA

STRÁŽKY

Interiér knižnice v Strážkach. Zdroj: Slovenská národná galéria

Gregor Horvát-Stančič (1558 – 1597), syn Mareka Horvát-Stančiča a zakladateľa rodiny Horvát-Stančičovcov na Spiši, založil v Strážkach v roku 1584 priamo v kaštieli rodiny humanistické gymnázium pre deti šľachty. So založením gymnázia bezprostredne súviselo aj založenie knižnice. Po predčasnej Gregorovej smrti pokračoval v tejto činnosti jeho syn Baltazár (1596 – 1678), ktorý študoval vo Wittenbergu a po návrate viedol gymnázium, učil a súčasne rozširoval rodinnú knižnicu. Rodina udržiavala gymnázium približne 127 rokov a podporovala aj kežmarské lýceum, a to predovšetkým knižnými darmi. O zveladenie knižnice sa následne zaslúžil Imrich Horvát-Stančič (1737 – 1801), ktorý bol v rokoch 1796 – 1801 spišským podžupanom. Knižnicu využíval aj pri vzdelávaní svojho synovca Gregora Františka Berzevicího (1763 – 1822), prvého politického ekonóma v Uhorsku. V dospelom veku na cestách po Európe sa pričínal o kvalitatívny rast knižnice. Smrťou Imricha vymrela rodina po mužskej línii. Majetok prešiel dedením najprv do vlastníctva rodiny Sirmaiovcov, neskôr do vlastníctva rodiny Medňanských. Ako znalec pri kupovaní kníh sa prejavil Baltazár Sirmai (1793 – 1856), syn Andreja Sirmaia a jeho manželky Anny Horvát-Stančičovej (Historická knižnica Strážky, © 2021). V roku 1835 deponoval Ján Sirmai knižnicu do knižnice evanjelického kolégia v Prešove s podmienkou, aby slúžila verejným a študijným účelom. Knižnicu budoval v intenciách osvietenstva a obohatil ju najmä o anglickú, francúzsku a nemeckú literatúru v počte asi 10 tisíc kníh a časopisov (Horváth a kol. 1992, s. 267). V roku 1862 sa Baltazárova dcéra Anna Mária (1823 – 1883) po smrti svojho otca presťahovala s manželom Eduardom Medňanským (1823 – 1895) z Beckova do Strážok. Knižnica mala mimoriadny význam pri vzdelávaní ich detí Ladislava (1852 – 1919) a Margity (1858 – 1937). Posledným členom rodiny, ktorý využíval knižnicu na vedeckú činnosť, bol Štefan Czóbel (1847 – 1932), manžel Margity, autor viacerých diel z filozofie a estetiky (Historická knižnica Strážky, © 2021).

Knižnica obsahuje okolo **8 500** zväzkov kníh, časopisov a máp. O prvotnom rozsahu a zameraní knižnice existuje málo informácií. Predpokladá sa, že spočiatku obsahovala knihy starovekých, humanistických a reformačných autorov. Najstarší zachovaný katalóg obsahuje údaje o 787 knihách a pochádza z 5. mája 1785. Jeho autorom bol Imrich Horváth-Stančič. V súčasnosti je približne polovica kníh fondu v nemeckom jazyku, zastúpené sú aj tituly v latinčine, francúzštine, maďarčine a angličtine. K najvýznamnejším patria *Naturae historiarum* (1518) od Plínia staršieho či *Adagiorum* (1574) od Erazma Rotterdamského (Lisý, 2020).

DIECÉZNA KNIŽNICA NITRA

Interiér Diecéznej knižnice v Nitre. Zdroj: Dominika Orlová

Biskup Ladislav Adam Erdődy (1677 – 1736) zriadil v 18. storočí *Kapitulskú knižnicu*, ktorá bola umiestnená vo veži Nitrianskeho hradu. Základom fondu boli predovšetkým kódexy zhromažďované v katedrále už od začiatku 12. storočia. Prvým známym zberateľom bol nitriansky biskup Pavol Abstemius Bornemisa (1499 – 1579). Nitrianskej kapitule venoval prvotlač *Missale strigoniense* z roku 1480. Listom z 11. mája 1879 oznamuje biskup Augustín Roškováni (1807 – 1892) Nitrianskej sídelnej kapitule zriadenie knižnice, ktorá sa bude volať *Bibliotheca Dioecessana* a do ktorej sa umiestnia knihy z katedrálnej knižnice, knihy nitrianskych biskupov a seminárnej knižnice. Pôvodné priestory vo veži hradu už neboli postačujúce, a tak biskup využil prestavbu severovýchodného krídla budovy Veľkého seminára na vytvorenie účelových priestorov pre knižnicu. Práce viedol viedenský architekt Lippert spolu so staviteľom Schmidtom. Za prvého prefekta knižnice bol vymenovaný kanonik Jozef Wagner (1833 – 1910). V roku 1882 daroval biskup Roškováni do fondu Diecéznej knižnice svoju zbierku v počte **19 365** zväzkov, ktorá bola v knižnici uložená pod názvom *Bibliotheca Episcopo-Roskoványana*. Diecézna knižnica bola oficiálne otvorená 30. novembra 1885. V tom čase v nej bolo **36 223** kníh. 6. septembra 1887 navštívil knižnicu rakúsko-uhorský cisár František Jozef I., ktorý sa ako prvý podpísal do založenej pamätnej knihy. V roku 1921 sa stal nitrianskym biskupom Karol Kmeťko (1875 – 1948). Keďže sa snažil vybudovať slovenské oddelenie a vytvoriť *Ústrednú diecéznu slovenskú knižnicu*, obdaroval knižnicu ďalšími knihami. V roku 1961 prevzala správu knižnice na základe dohody medzi biskupským úradom ako vlastníkom knižnice, Maticou slovenskou a okresným národným výborom okresná knižnica. V rokoch 1980 – 1981 bol pamiatkovo obnovený aj interiér knižnice. De iure i de facto sa Diecézna knižnica vrátila do správy biskupského úradu 25. januára 1990 a za jej správcu bol vymenovaný monsignor Ladislav Belás. 23. mája bola vládou Slovenskej republiky vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku.

Knižnica v súčasnosti uchováva **73 588** titulov. Najvzácnejším artefaktom fondu je 78 zväzkov inkunábul, t. j. tlače vydané do roku 1500. Najstaršia z nich je z roku 1473. Najpočetnejšie zastúpenie majú diela z teologických odborov, z iných vedných disciplín je to história, filozofia, literatúra, právne vedy, jazykoveda a zbierka novín a časopisov. Z jazykového hľadiska v knižnici dominuje latinčina (je v nej písaná viac ako tretina fondu), potom nemčina a maďarčina, nasleduje francúzština a španielčina. Slovenských kníh je v knižnici veľmi málo, asi len 150 (Dukátová 2015, s. 21 – 23).

V súčasnosti Diecézna knižnica v Nitre obsahuje diela v 37 jazykoch, ale aj časopis písaný Braillovým písmom.

KNIŽNICA OPÁTSTVA RÁDU PREMONŠTRÁTOV JASOV

Pohľad na knižnicu rádu premonštrátov v Jasove. Zdroj: Rád premonštrátov – opátstvo Jasov

Začiatok budovania kláštornej knižnice sa datuje do 2. polovice 13. storočia. Jej založenie je spojené so vznikom premonštrátskeho kláštora v Jasove, ktorý sa prvýkrát priamo spomína v roku 1243. V roku 1787 bol nariadením Jozefa II. premonštrátsky rád rozpustený. Zbierka kníh bola prevezená do Jágra a Budína v Maďarsku. V Jasove bol obnovený rád v roku 1802. Súčasne s ním sa začala budovať aj terajšia knižnica. Do kláštornej knižnice sa vrátilo len 90 kníh z Budína. Počas prvej Československej republiky bola knižnica obohatená o publikácie a dokumenty zo zaniknutých premonštrátskych gymnázií, z plebánií a z knižnice premonštrátov z Lelesa a v roku 1950 boli do knižničného fondu zaevidované aj knihy zo zaniknutých premonštrátskych opátstiev východoslovenského kraja. V 50. rokoch 20. storočia prichádzajú do Jasova mnísi z ostatných zrušených kláštorov na Slovensku. So sebou si prinášajú aj knihy, ktoré sa stali súčasťou fondu jasovskej knižnice (Kláštorná knižnica, n. d.).

Knižnica v súčasnosti obsahuje okolo **100 000** titulov. Z vedných disciplín je vo fonde zastúpená teológia, filozofia, prírodné vedy, geografia, história aj lekárske vedy. Knihy boli vydané najmä v maďarčine, latinčine a nemčine. Strop knižnice je ozdobený freskami Jána Lukáša Krackera. Jedna z nich je alegóriou štyroch univerzitných odborov (právo, lekárska veda, filozofia a teológia) na počesť oduševneného podporovateľa umenia a vied Andreja Sauberera. Druhá freska je alegóriou života a smrti (Tajomstvá archívov – Košice v jasovskej knižnici, 2020).

LYCEÁLNA KNIŽNICA KEŽMAROK

Interiér Lyceálnej knižnice. Zdroj: Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku v Kežmarku

Knižnica vznikla v polovici 16. storočia ako školská knižnica bývalého nemeckého evanjelického lýcea, s ktorého dejinami je spätá. Škola dostala protestantský charakter v roku 1531. V tom období totiž prišiel kňaz Juraj Leudischer a začal kázať po nemecky. Zároveň založil prvý evanjelický cirkevný zbor na území Spiša. Písomný doklad o existencii knižnice je doložený z roku 1600, keď už mala samostatnú budovu, katalóg, výpožičnú kartotéku a vlastnila okolo 500 kníh. V roku 1775 sa presunula do priestorov novopostavenej budovy lýcea. V rokoch 1820 a 1865 sa tieto priestory rozšírili o dve poschodia, v ktorých sa knižnica nachádza aj v súčasnosti. Lýceum sa v rokoch 1893 – 1906 presunulo do novej budovy podnes slúžiacej ako Gymnázium Pavla Országha Hviezdoslava. Knižničný fond sa začal výrazne rozrastať v 18. a 19. storočí vďaka darom prevažne súkromných vlastníkov knižných zbierok. Najvýznamnejším darcom bol Daniel Jozef Jóny (1817 – 1883). Pochádzal zo Spišskej Novej Vsi a na kežmarskom lýceu študoval právo. Jeho pozostalosť obsahovala **15 300** zväzkov kníh, ktoré boli výsledkom jeho dlhoročnej zberateľskej činnosti. Mnohé z nich sú raritné spisy vyznačujúce sa rozmanitosťou vedných oblastí a mnohorakosťou jazykov. Nesmieme zabudnúť ani na Martina Schwartnera (**12 000** zväzkov kníh), Pavla Doleviczenyho s alchymistickou zbierkou kníh a rukopisov či na Imricha Horvát-Stančiča. V roku 1810 začala knižnica pôsobiť ako jedna z prvých verejných knižníc v Rakúsko-Uhorsku a fungovala nepretržite do druhej svetovej vojny. Pre bádateľov i verejnosť bola 50 rokov zatvorená. S finančným príspevom Ministerstva kultúry SR a Evanjelického cirkevného zboru v Kežmarku bola v rokoch 1995 – 1996 vybudovaná prezenčná študovňa pre bádateľov, do ktorej bol uložený rekatalogizovaný fond periodík. Dodnes je verejnosti prístupná a jej služby využívajú najmä študenti vysokých škôl, domáci a zahraniční bádatelia či historici (Lyceálna knižnica, © 2018).

Knižnica obsahuje **150 000** zväzkov kníh a je najväčšou školskou historickou knižnicou v strednej Európe. Nachádza sa v nej 55 prvotlačí (kníh tlačených v r. 1470 – 1500), na Slovensku má najbohatší fond tlačí 16. storočia (3 000 kníh tlačených v r. 1501 – 1600), 30 000 titulov tzv. starých tlačí z r. 1601 – 1800, 6 000 titulov slovacík z r. 1501 – 1944, 44 000 titulov germaník, 1 400 titulov periodík (novín a časopisov zo 17. – 20. stor.), 600 titulov grafických listov zo 16. – 19. stor., 600 titulov hudobnín a asi 2 000 rukopisov z 15. – 20. stor. Fond zahŕňa literatúru vo všetkých svetových jazykoch, napr. v latinčine, nemčine, maďarčine, gréčtine, hebrejčine, francúzštine, angličtine, staročestine či v slovanských jazykoch. Najviac zastúpenými vednými odbormi sú teológia, filozofia, história, literatúra, medicína, pedagogika a prírodné vedy (Sabov a kol. 2001, s. 145 – 158).

ČAPLOVIČOVA KNIŽNICA DOLNÝ KUBÍN

Fond Čaplovičovej knižnice. Zdroj: Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava

Vavrinc Čaplovič (5. 8. 1778 – 25. 12. 1853), rodák z Jasenovej, ktorý pochádzal z rodiny zemanov, položil základy svojej knižnice v roku 1792, keď začal ako 14-ročný zbierať knihy. Svoju súkromnú zbierku venoval darovacou listinou z 15. apríla 1839 rodnej Orave. Knižnica bola vyhlásená za vlastníctvo Oravskej stolice, ktorá sa zaviazala, že ju bude udržiavať a zveľaďovať. Po dohode s mestečkom Dolný Kubín bola umiestnená v priestoroch budovy mestského domu na námestí. V čase darovania mala jeho zbierka približne **20 000** diel a jej súčasťou boli aj mnohé muzeálne predmety. V rokoch 1839 – 1851 boli knihy na finančné náklady Vavrinc Čaploviča prevezené v 14. zásielkach z Bratislavy do Dolného Kubína. V roku 1914 bola otvorená budova, ktorú stavali v rokoch 1905 – 1911 špeciálne pre knižnicu. Budova je evidovaná v zozname národných kultúrnych pamiatok. Vypožičiavanie kníh z verejnej Čaplovičovej knižnice sa začalo 1. januára 1914. V rokoch 1919 – 1937 bol knihovníkom Ján Smetana, ktorý uskutočnil poslednú katalogizáciu kníh, rozdelil fond knižnice do 12 vedných odborov a vytvoril skupiny pre vzácne tlače (rara) a rukopisy (cimélie). Po adaptácii budovy knižnice v roku 1954 pre potreby Literárneho múzea P. O. Hviezdoslava sa knižnica dostala do zmenšeného a pre fondy menej vyhovujúceho priestoru na prízemí budovy. Muzeálne zbierky z fondu prevzalo Oravské múzeum v Oravskom Podzámku a knižničné zbierky Čaplovičovej knižnice spravovala Matica slovenská. Po zlúčení múzeí na Orave v roku 1980 sa Čaplovičova knižnica stala súčasťou Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne. 20. apríla 2009 bola pri príležitosti 170. výročia darovania Čaplovičovej knižnice rodákom slávnostne otvorená nová expozícia.

Knižnica v súčasnosti obsahuje **93 863** knižničných jednotiek. Ako uvádza Sabov (2001, s. 85 – 97), Historický fond je rozdelený do dvanástich skupín v rámci vedných odborov a štyroch ďalších skupín (I. Lexikóny, bibliografie, II. Teológia, III. Filozofia, IV. História a zemepis, V. Sociológia, VI. Právo, VII. Filológia, VIII. Beletria, IX. Matematika, X. Prírodné vedy, XI. Umenie, XII. Revue a varia; C (cimelia) – rukopisy 14. – 19. storočia; R (rara) – inkunábuly a vzácne tlače 16. – 17. storočia; skupiny K a P – rôzne staré tlače).

HISTORICKÁ KNIŽNICA TRANOSCIA

LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ

Historický fond knižnice Tranoscia. Zdroj: Múzeum Janka Kráľa – Mestské múzeum Liptovský Mikuláš

V Liptovskom Sv. Mikuláši bol na účastinárskej báze v roku 1898 založený vydavateľsko-kníhkupecký spolok Tranoscius zameraný na vydávanie náboženskej literatúry. Pomenovaný bol na počesť evanjelického farára Juraja Tranovského (1592 – 1637), tvorcu českých a latinských duchovných piesní a modlitieb. V roku 1953 sa spolok dostal pod úplnú štátnu správu a dozor, preto mohol vydávať len kalendáre a bohoslužobné knihy. Vydávanie inej literatúry bolo pozastavené. Obnovením činnosti spolku v roku 1991 sa Tranoscius stal oficiálnym vydavateľstvom Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (ECAV) (Tranoscius vydavateľstvo, n. d.). 26. júna 2020 sprístupnila ECAV verejnosti fond Historickej knižnice Tranoscia. Knižničný celok je výsledkom veľkolepého zberateľského projektu Jána Mocka (1843 – 1911), kňaza a literárneho historika. Ako cirkevný historik sa venoval zabudnutej a nepoznanej cirkevnej minulosti. Upozorňoval predovšetkým na duchovnú pieseň, ktorá sa stala predmetom jeho výskumných prác. Zameril sa najmä na tvorcu kancionála *Cithara Sanctorum* Juraja Tranovského a na záchranu jeho starých vzácných vydání. Pripravil dlhý rad jeho historických, životopisných aj hymnologických prác.

Na základe údajov z publikácie *Otvorenie historickej knižnice Tranoscia* (2020) knižnica obsahuje približne **2 200** zväzkov kníh. Súčasťou zbierky sú vzácne a zabudnuté dokumenty, historické publikácie s osobným podpisom či venovaním autorov pochádzajúce už z konca 16. storočia. Zbierku dopĺňajú rukopisy Jozefa Miloslava Hurbana, osobná korešpondencia slovenských dejateľov a mnohé iné.

ZÁVER

Historické knižnice nemôžeme považovať len za súbor uložených dokumentov, ale v prvom rade za komunikáciu hodnôt, ich recepciu, výmenu a obohatenie. Ich obsah sa v minulosti i prítomnosti stal súčasťou výmeny informácií a výstavby duchovných hodnôt spoločnosti. Uchovávaajú a odrážajú sa v nich dôležité témy a udalosti národného, duchovného, kultúrneho, spoločenského a politického života vrátane ich nadnárodných, medzikultúrnych a multi-kultúrnych konexií a kontextov. Historické knižnice sú úzko zviazané s miestom svojho pôvodu a v tejto previazanosti je dôležitý ich regionálny význam. Na regionálnu históriu nadväzuje kultúrna identita. Historické knižné fondy sú dokladom kultúrnej identity na národnej, regionálnej, rodinnej alebo subkultúrnej úrovni. Priamy kontakt používateľa

historických knižníc (vo forme či už fyzickej alebo digitálnej) vytvára z historických kníh a knižníc kultúrny kapitál (Augustínová a kol., 2017, s. 5 – 11).

Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva FHV ŽU pripravila v rámci projektu *Chronológia dejín knižníc od počiatkov do roku 2020* (CHRONUM – cieľom je vytvoriť dielo prezentujúce chronologický a retrospektívny pohľad na dejiny knižníc na Slovensku) výstavu „Historické knižnice na Slovensku“, predstavujúcu dvanásť vybraných slovenských historických knižníc. Vernisáž sa uskutoční v marci 2022 s tým, že výstava bude mať putovný charakter. Postupne bude prezentovaná vo viacerých vybraných kultúrnych inštitúciách na Slovensku.

Na výstavu srdečne pozývame a veríme, že aj týmto prispějeme k rozvoju tohto kultúrneho kapitálu, ktorý tvorí neoddeliteľnú súčasť kultúrneho dedičstva.

**Článok bol vypracovaný v rámci projektu APVV-19-0524 CHRONUM
– Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020 (*Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020*).**

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- AUGUSTÍNOVÁ, Eva a kol. 2017. *Knižnice ako fenomén kultúrneho dedičstva Slovenska a Slovákov*. Žilina : Žilinská univerzita 2017. 350 s. ISBN 978-80-554-1331-0.
- DUKÁTOVÁ, Marta. 2015. „Dedičstvo otcov zachovaj nám Pane...“. Diecézna knižnica v Nitre – archa duchovného dedičstva Nitrianskeho biskupstva. In *Gorazd*. 2015, Roč. 26, č. 3, s. 21 – 23.
- Historická knižnica Strážky. [online]. © 2021, SNG © 2021. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <https://www.sng.sk/sk/vystavy/194_historicka-kniznica-strazky>.
- HORVÁTH, Pavel a kol. 1992. Sirmaj, Ján. In *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. 5. zväzok. R – Š. Martin : Matica Slovenská 1990, s. 267. ISBN 80-7090-216-7.
- Kláštorná knižnica. [online]. [n. d.], Jasov ©, [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<http://www.jasov.sk/-klastorna-kniznica>>.
- Knižnica [online]. [n. d.], CHATEAU APPONY ©, [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://www.chateauappony.sk/volnocasove-aktivity/kniznica>>.
- LISÝ, Lukáš. 2020. „Sedem vecí o ...“: minulosti Kaštiela Strážky [online]. DENNÍK N, © [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/blog/2092978/sedem-veci-o-minulosti-kastiela-strazky/>>.
- Lyceálna knižnica. [online]. © 2018. Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Kežmarok © 2018 [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://www.ecavkk.sk/lycealnkniznica>>.
- Otvorenie historickej knižnice Tranoscia [online]. 2020. MJK Múzeum Janka Kráľa, © [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://muzeumjankakrala.sk/otvorenie-historickej-kniznice-tranoscia/>>.
- SABOV, Peter a kol. 2001. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku*. Prvý zväzok. Martin : Slovenská národná knižnica, 2001. 164 s. ISBN 80-89023-10-X.
- Tajomstvá archívov – Košice v jasovskej knižnici. [online]. 2020. YouTube. © 2021. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=22WT2W24Kz0>>.
- Tranoscius vydavateľstvo [online]. © [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<http://www.tranoscius.sk/>>.